

บทความวิชาการ (ภาษาไทย) : ACADEMIC ARTICLE (THAI)

ชุมชนคลองร้อยสายกับทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
ROI SAI CANAL COMMUNITY WITH SOCIAL CAPITAL FOR TOURISM
PROMOTION

จิราพร ไชยเชนทร์

JIRAPORN CHAIYACHEN

SURAT THANI RAJABHAT UNIVERSITY

จังหวัดสุราษฎร์ธานี

SURATTHANI PROVINCE

รับบทความ : 20 มกราคม 2563 / ปรับแก้ไข : 6 กุมภาพันธ์ 2563 / ตอรับบทความ : 6 มีนาคม 2563

Received : 20 January 2020 / Revised : 6 February 2020 / Accepted : 6 March 2020

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษา สภาพคลองร้อยสายในภาวะการเปลี่ยนแปลง ทุนทางสังคมของชุมชนคลองร้อยสาย และการใช้ทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว โดยศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคล และการใช้ข้อมูลบางส่วนจากการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวคลองร้อยสายเชิงสร้างสรรค์ ประมวลเข้าด้วยกัน แล้วนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนคลองร้อยสายอันเป็นพื้นที่ในบางของอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี แต่เดิมอุดมสมบูรณ์ ด้วยพืชพันธุ์ต่าง ๆ สัตว์ปีก สัตว์น้ำ และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ แต่ภายหลังจากที่มีการคมนาคมสะดวกและมีการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์อื่นนอกเหนือจากการเกษตร ทำให้มีการทำลายธรรมชาติ และมีความเจริญทางวัตถุเข้ามาแทนที่ ชุมชนจึงประสบปัญหาในการดำรงชีวิต ด้านทุนทางสังคม ชุมชนนี้มีวิถีการดำรงชีวิตด้วยการผลิตและบริโภคเพื่อยังชีพ มีภูมิปัญญาการทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ และอื่น ๆ มีประเพณีอันดีงามที่ยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง มีเครือข่ายทางสังคม และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างดียิ่ง ครั้นเมื่อชุมชนประสบปัญหาการดำรงชีพอันเป็นผลมาจากการพัฒนา ชุมชนได้คิดหาทางออกด้วยการนำทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคมมาใช้จัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในลักษณะการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวสัมผัสชีวิตด้วยมิตรไมตรีที่เรียบง่าย ผลจากการดำเนินงานดังกล่าว ประสบความสำเร็จเป็นที่พอใจ ทั้งจากชาวบ้านและผู้มาเยือน

คำสำคัญ : ชุมชนคลองร้อยสาย, ทุนทางสังคม, การส่งเสริมการท่องเที่ยว

ABSTRACT

This academic paper aims to study the condition of Roi Sai Canal under the changing circumstance, its social capital and social capital application in tourism development. The study adopted the documentary research and interview approaches as well as applied information

from the research on the development of its application method to promote the creative tourism of Roi Sai Canal. The study presented its result by the descriptive analysis.

The study found that Roi Sai Canal community, called Nai Bang community is in Mueang Surat Thani district. Formerly, the area had plentiful plants, poultries, aquatic animals and amphibians. Later, due to convenient transportations and land utilizations other than agriculture, the natural habitats have been destroyed and material progress gradually, the community found problems of living. Regarding the social capital, the community's living gave precedence to production and consumption for subsistence, living intellect, healthcare, etc. Also, Nai Bang kept alive well-established tradition continually, had social networks and provided substantial assistance to each other. When the commune had problems of living due to the area development, the problem was figured out by applying natural resources and social capital in cultural, agricultural and sustainable tourism in the manner of homestay ecotourism. It ensured that tourists had community-based experience and received generous hospitality, which both villagers and visitors were satisfied with the adapted tourism.

Keywords : Roi Sai Canal, Social capital, Tourism promotion

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ชุมชนท้องถิ่น คือ ฐานล่างของสังคม ชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งต่างก็มีทุนในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น ทุนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม เป็นต้น ทุนเหล่านี้ช่วยให้การดำรงชีวิตเป็นอยู่อย่างสมดุลและมีความสุข แต่การพัฒนาที่ผ่านมาจนกระทั่งปัจจุบัน ที่เน้นการใช้เศรษฐกิจ หรือเงินเป็นตัวตั้ง หรือที่เรียกว่าทุนนิยมได้มุ่งสร้างความเจริญทางวัตถุให้ขยายตัวอย่างกว้างขวางนั้น จึงส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นอ่อนแอลง และก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ด้านเศรษฐกิจ จิตใจ ครอบครัว ชุมชน สังคมส่วนรวม และสิ่งแวดล้อม (Wasi, 2004, p. 20) การแก้ไขวิกฤตดังกล่าว จึงต้องสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ด้วยการศึกษาค้นคว้าความเป็นจริง ให้เข้าใจถึงศักยภาพของชุมชน แล้วหาช่องทางพัฒนาความเข้มแข็งด้วยการนำทุนต่าง ๆ มาใช้ในการพัฒนา เมื่อชุมชนท้องถิ่นแข็งแรง ย่อมเป็นที่แน่นอนว่าสังคมทั้งหมดก็จะเติบโตอย่างแข็งแรง และมั่นคงมากขึ้น (Petchkaew, et al., 2013, p. 20) เพราะนั่น คือ พลังอันแท้จริงของชุมชน

ทุนทางสังคมเป็นทุนที่สำคัญยิ่ง แต่เดิมทุนนี้เคยมีควบคู่กับสภาพของการเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่ทุนดังกล่าวเสียหายไปพร้อมกับสิ่งที่เรียกว่า การพัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่ อันเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่สังคมไทยคิดว่าเหมาะสมกับสังคมไทยร่วมสมัยด้วยการลอกแบบระบบสังคมตะวันตก และใช้อำนาจรวมศูนย์ ซึ่งสิ่งดังกล่าวมิได้สร้างขึ้นมาจากฐานความเป็นจริงของสังคมไทย แม้จะได้พยายามปรับตัวและดำรงอยู่เพื่อความอยู่รอดในกระแสของการเปลี่ยนแปลง แต่ก็ไม่สามารถต้านกระแสกดดันจากระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของตะวันตกที่เน้นคุณค่าของปัจเจกได้ (Panich, 2005, p. 22) เมื่อเป็นเช่นนี้ ภัยคุกคามสำคัญของการพัฒนา ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็ง และมั่นคงของชุมชนอย่างแท้จริง จึงต้องมีความเข้าใจทุนทางสังคม และหาช่องทางฟื้นฟูด้วยการนำเอาทุนที่ยังคงดำรงอยู่มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ได้ แท้ที่จริงแล้วแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมได้มีการกล่าวถึงและนำมาใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 โดยสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ด้วยการกระตุ้นให้สังคมหันกลับไปรับรู้และตระหนักถึงคุณค่าอันเป็นทุน

ดั้งเดิมที่เคยมี นั่นคือ สิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล ได้แก่ การมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือเกื้อกูล และสิ่งที่ถ่ายทอดสืบทอดจากบรรพชน คือ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึง ผู้นำ องค์กร เครือข่ายต่าง ๆ การดำเนินการดังกล่าวนับได้ว่า เป็นการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ขณะที่ทุนดังกล่าวเริ่มสูญหายไป ภายหลังจากการที่สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ให้ความสนใจต่อเรื่องนี้ ต่อมาจึงได้มีการรณรงค์ให้นำทุนทางสังคมกลับมาใช้ในการพัฒนา โดยเริ่มตั้งแต่ระดับชุมชน ต่อจากนั้นก็ได้นำมาใช้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง (Romrattanaphan, 2005, p. 26) ส่งผลให้ทุนทางสังคมเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาคนและชุมชนให้มีศักยภาพ เกิดการพัฒนาเป็นกระบวนการร่วมกันที่นอกจากดำเนินการอยู่ในชุมชนอย่างมั่นคงแล้ว ยังส่งผลให้ประเทศชาติมั่นคงแข็งแรงอย่างยั่งยืนด้วย

ทุนทางสังคม เป็นทุนที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ พฤติกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ดังกล่าวเห็นได้ชัดจากการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนเพื่อการเรียนรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดพลังของการร่วมมือ และสามารถสร้างเป็นเครือข่ายแห่งการพัฒนาได้ โดยตั้งอยู่บนฐานของความไว้วางใจ ความผูกพันและวัฒนธรรมอันดีงามของสังคม ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ช่วยให้การพัฒนาทางสังคมเป็นไปอย่างราบรื่น หากขับเคลื่อนให้มีความเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาคนและสังคม แต่การพัฒนาทุนทางสังคมจะเกิดขึ้นได้ จะต้องอาศัยความร่วมมือของประชาชนทั้งในชุมชนและภาคีภาคส่วนมาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ด้วยการกำหนดเป้าหมาย ทิศทางการพัฒนาให้เป็นเรื่องของการอยู่ดีมีสุข หากทุกชุมชนได้นำทุนดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนของตน ก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ทางหนึ่งที่สามารถดำเนินการได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ภาวะการณ์ปัจจุบัน คือ การใช้ทุนทางสังคมสื่อผ่านการท่องเที่ยว (Chaiyachen, 2016, pp. 2-3) กรณีประเทศไทย หากย้อนกลับไปทบทวนเกี่ยวกับเรื่องนี้ เห็นได้ชัดว่า ประเทศไทยให้ความสำคัญมาโดยตลอด ดังปรากฏในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) และฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ซึ่งในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ว่า ประเทศไทยมีความมั่นคง เป็นธรรม และมี ภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง 3 พันธกิจ ได้แก่ การพัฒนาฐานการผลิตและบริการ สร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม และสร้างภูมิคุ้มกัน รวมถึงการเน้นเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creation economy) ที่นำไปสู่การท่องเที่ยวแบบใหม่ เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism) สิ่งท้าทายสำหรับการท่องเที่ยวแบบนี้ คือ การสร้างมูลค่าเพิ่มและคุณค่าทางวัฒนธรรม และวัตถุดิบในท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จึงมักมีการโยงเข้ากับการลงไปสัมผัสสัมพันธ์ในพื้นที่ เพื่อให้ผู้มาเยือนมีความเข้าใจในเอกลักษณ์ของการท่องเที่ยว นั้น ๆ มากขึ้น ทำให้การท่องเที่ยวมีส่วนช่วยสนับสนุน อัตลักษณ์ของสถานที่นั้น ตลอดจนกระตุ้นการบริโภควัฒนธรรม และการสร้างสรรค์ของคนในท้องถิ่น (Sungkraksa, et al., 2014, p. 4) นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564) ยังได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดทิศทางการพัฒนา จากประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศที่มีรายได้สูง มีการกระจายรายได้และพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน มีระบบนิเวศที่ดี และสังคมเป็นสุข

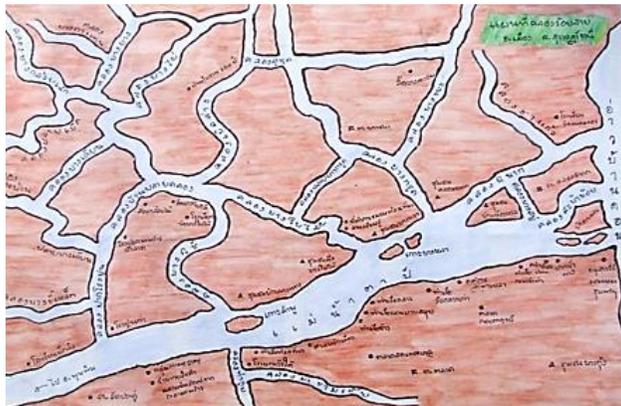
ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนอันเป็นอัตลักษณ์ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต เป็นเสน่ห์อันเป็นจุดเด่นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้สัมผัส การกระตุ้นให้มีการจัดการท่องเที่ยวในระดับชุมชนจะส่งผลให้ชุมชนพัฒนาตนเองได้มากยิ่งขึ้น ชุมชนคลองร้อยสาย อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี เป็นชุมชนหนึ่งที่มีความโดดเด่น ชุมชนนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งน้ำ มีแม่น้ำลำคลองล้อมรอบจำนวนมากเป็นร่างแห มีป่าจาก มะพร้าว ปาล์พาลู และป่าโกงกาง มีหิ้งห้อย มีวัดอันเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีบ้านแบบเก่า มีหม้อพื้นบ้าน มีช่างต่อเรือ มีการฝึกกลิ้ง

เพื่อช่วยขึ้นมะพร้าว มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการประมง มีการใช้ประโยชน์จากต้นจาก ใบจาก มีประเพณีแห่พระทางน้ำ เป็นต้น ชุมชนนี้ตั้งถิ่นฐานมายาวนานไม่น้อยกว่า 200 ปี (Intharamanee, Interview, October 6, 2016) ความเป็นชุมชนคลองร้อยสาย อันมีบริบทชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง ทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตที่โดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ จากสภาพที่วุ่นวาย หากมีการนำทุนทางสังคมดังกล่าวมาใช้เพื่อส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ โดยนำทุนทางสังคมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาประยุกต์ใช้ให้เป็นທີ່ประจักษ์ ก็จะเป็นช่องทางที่ช่วยให้เกิดคุณค่า และสร้างมูลค่าให้แก่ชุมชนยิ่งขึ้น นั่นคือ ทางหนึ่งของความอยู่รอดของชุมชนนี้ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

วัตถุประสงค์ของการศึกษาคั้งนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับสภาพคลองร้อยสายในภาวะการเปลี่ยนแปลง ทุนทางสังคมของชุมชนคลองร้อยสาย และการใช้ทุนทางสังคมของชุมชนนี้เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมีขอบเขตทั้ง 3 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านสภาพคลองร้อยสายในภาวะการเปลี่ยนแปลง มุ่งศึกษาสภาพเดิมของชุมชน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง และสภาพของชุมชนภายหลังการเปลี่ยนแปลง 2) ด้านทุนทางสังคมของชุมชนคลองร้อยสาย ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี ภูมิปัญญาของชุมชน กลุ่มเครือข่าย ผู้นำชุมชน ฯลฯ และ 3) ด้านการใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว มุ่งศึกษาการนำทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคมมาจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในชุมชนคลองร้อยสายที่ประกอบด้วยตำบลบางไผ่ บางชนะ บางไทร คลองน้อย บางโพธิ์ และคลองฉนาก มีทุนทางสังคม อันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีความดีงามที่มีอยู่ในชุมชน เป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ปรากฏในลักษณะ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ และยังหมายรวมถึง สิ่งที่สื่อออกมาในรูปของกลุ่ม เครือข่ายต่าง ๆ และผู้นำ เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคมมาใช้จัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม และเชิงเกษตร ในลักษณะการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวสัมผัสชีวิตด้วยมิตรไมตรีอย่างเรียบง่าย

ชุมชนคลองร้อยสายในภาวะการเปลี่ยนแปลง

ชุมชนคลองร้อยสาย หรือ ชุมชนคนในบาง เป็นชุมชนหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี อำเภอนี้มีทั้งหมด 11 ตำบล ฝั่งขวาของแม่น้ำตาปีของพื้นที่อำเภอเมืองเป็นที่ดอน เป็นแหล่งเศรษฐกิจ และเป็นศูนย์กลางการปกครองของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนฝั่งซ้ายเป็นที่ราบลุ่ม เป็นที่ตั้งของชุมชนคลองร้อยสาย ประกอบด้วยตำบลบางไผ่ ตำบลบางชนะ ตำบลบางไทร ตำบลคลองน้อย ตำบลบางโพธิ์ และตำบลคลองฉนาก พื้นที่ของทั้ง 6 ตำบลนี้มีลำคลองเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ทั้งคลองขนาดใหญ่ และคลองขนาดเล็ก เชื่อมต่อกันเป็นร่างแห ชุมชนนี้มีประชากรทั้งหมด 9,836 คน จำแนกเป็นประชากรชาย 4,732 คน ประชากรหญิง 5,104 คน (Khlong Noi Sub-district Administration Organization, Khlong Noi sub-district, Mueang district, Surat Thani province, 2019, online)

ภาพที่ 1 คลองร้อยสาย

ที่มา : <https://www.klongnoi.go.th/index.php>

ในด้านความเป็นมาของชุมชนคลองร้อยสาย เชื่อกันว่า บริเวณชุมชนตำบลบางไผ่ เป็นชุมชนเก่าแก่กว่าชุมชนในตำบลอื่น ๆ คือ มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่าสองร้อยปี กล่าวคือ ภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า เมื่อปี พ.ศ. 2310 และสมเด็จพระเจ้าตากสินสามารถกู้เอกราชได้คืนแล้ว พระองค์ได้ยกทัพปราบปรามก๊กต่าง ๆ ซึ่งตั้งตนเป็นอิสระ ทางภาคใต้ได้ยกทัพมาตีเมืองนครศรีธรรมราช ทหารคูใจของเจ้าเมืองนคร คือ ขุนประจันตีกษัตริย์รู้แน่ชัดว่าคงต้านทานทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินไม่ได้ จึงพร้อมด้วยทหารและครอบครัวลงเรือหนีจากเมืองนครศรีธรรมราชมาสร้างบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบางไผ่ นอกจากนั้น หลังจากสร้างกรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงในปี 2325 แล้ว ในปี พ.ศ. 2328 ได้เกิดสงครามเก้าทัพ โดยพม่ายกกองทัพเข้าตีเมืองไชยา และเมืองท่าทอง แดกทั้งสองเมือง ในครั้งนี้เองที่ผู้คนพากันอพยพหนีพม่าเข้ามายังบางไผ่ อีกกระลอกหนึ่ง ภายหลังจากที่สงครามสงบลงแล้วจะมีผู้คนส่วนหนึ่งอพยพกลับไปยังถิ่นเดิม แต่ก็มีบางส่วนยังคงตั้งหลักแหล่งทำมาหากินที่นี่ ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2375 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหานคร (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช นำช่างออกมาตั้งกองต่อเรือที่บ้านดอนเพื่อใช้เป็นเรือรบและเรือพระที่นั่ง จึงทำให้เกิดชุมชนขึ้นใหม่ คือ บริเวณบ้านดอนปัจจุบัน (Petchkaew, Interview, October 5, 2016) ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นและขยายตัวอย่างรวดเร็ว กลายเป็นชุมชนใหญ่ในเวลาต่อมา ขณะที่ชุมชนบางไผ่ค่อย ๆ เจริญอย่างช้า ๆ ทั้งนี้เพราะการเดินทางไปมาลำบาก มีบ้านเรือนตั้งอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ และลำคลองต่าง ๆ กัน ซึ่งมีสภาพเป็นชนบท ชาวบ้านดอนถือว่าชุมชนบางไผ่และชุมชนในบางอื่น ๆ เป็นพื้นที่กันดาร แม้จะอยู่ไม่ไกลจากบ้านดอนก็ตาม

สภาพของชุมชนคลองร้อยสาย คงสภาพเป็นชนบทมาจนถึงปี พ.ศ. 2536 ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีสะพานข้ามแม่น้ำตาปีไปยังตำบลบางไผ่ และตัดถนนผ่านพื้นที่ตำบลบางไผ่ข้ามคลองพุนพิน ไปยังพื้นที่อำเภอท่าฉาง บรรจบกับถนนสายเก่า (สายล่าง) ผ่านอำเภอท่าฉาง อำเภอไชยา ไปยังกรุงเทพมหานคร ถนนสายนี้ทำให้การติดต่อระหว่างชุมชนคลองร้อยสายกับพื้นที่ภายนอกเปลี่ยนจากทางเรือเป็นเส้นทางรถยนต์ ซึ่งสะดวกและรวดเร็ว ทำให้พื้นที่คลองร้อยสายเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดดตามไปด้วย สิ่งก่อสร้าง ต่าง ๆ บ้านเรือน แหล่งประกอบการต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย เกิดการทำลายสภาพธรรมชาติโดยเฉพาะลำคลอง และพืชพันธุ์ต่าง ๆ รวมทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ ปัจจุบันสภาพของพื้นที่คลองร้อยสายจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก

ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพ แต่เดิมชาวบ้านในพื้นที่คลองร้อยสายส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยใกล้กับแม่น้ำลำคลอง ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการติดต่อ เพราะใช้ทางน้ำและการเดินเท้าเป็นหลักวิถีชีวิตดำรงอยู่อย่างเรียบง่าย พอเพียง ขยันอดทนในการทำมาหากิน ช่วยเหลือเกื้อกูล และมีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนทำสวนแบบผสมผสานรอบบริเวณบ้าน คือ ปลูกพืชแทบทุกชนิดที่ใช้ประโยชน์ได้ ที่เรียกว่า “สวนสมรม” ชาวบ้านส่วนใหญ่ ทำนา ทำไร่ ทำสวน และทำประมง เกี่ยวกับการทำนา ทำไร่ ปัจจุบันไม่ปรากฏให้เห็นแล้วเนื่องจากผลผลิตต่ำ และถูกศัตรูพืช คือ หนู กัดทำลาย (Chaiyachen, 2016, pp. 134-136) สำหรับการทำสวนแต่เดิมแทบทุกบ้านทำสวนมะพร้าวเป็นหลัก แต่เมื่อราคาตกต่ำ ชาวบ้านได้เปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่น ๆ แทน ได้แก่ มังคุด กัลย ส้มโอ ลองกอง เงาะ ทุเรียน เป็นต้น ส่วนการทำประมง ชาวบ้านทำทั้งประมงน้ำจืดและประมงทะเล การประมงน้ำจืด ใช้เครื่องมือพื้นบ้านแบบเดิมจับปลา กุ้ง ปู หอย ส่วนการประมงทะเล ส่วนใหญ่ใช้เครื่องมือประมงแบบทันสมัย ปัจจุบันเนื่องจากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนคลองร้อยสายมีวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไปจากเดิม คือ ทำการค้า ตั้งแผงขายของ มีรถโดยสารรับส่งคนโดยสาร ตั้งร้านค้า สร้างที่พักที่อยู่อาศัยให้เช่าและขาย จัดบริการการท่องเที่ยวรับจ้าง เป็นต้น (Natecharoen, Interview, October 10, 2016) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้วิถีแบบดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น การช่วยเหลือเกื้อกูลแบบเดิมน้อยลงที่ยังคงผูกพันเหนียวแน่นอยู่บ้างก็เฉพาะกลุ่มผลประโยชน์ร่วมหรือกลุ่มเครือญาติ หรือกลุ่มอุปถัมภ์ สิ่งที่น่าเป็นห่วง คือ บางครอบครัวขายที่ดินเพื่อนำเงินไปใช้ลงทุนอย่างอื่นที่คิดว่าจะมีผลประโยชน์เพิ่มขึ้น หรือทำให้สภาพชีวิตดีขึ้น

ด้านการศึกษาของประชากรในพื้นที่คลองร้อยสาย มีสถานศึกษา คือ โรงเรียนก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา กระจายอยู่ในทุกตำบล และมีโรงเรียนขยายโอกาสถึงระดับมัธยมศึกษาอยู่หลายแห่ง โรงเรียนประถมศึกษาทุกแห่งล้วนตั้งอยู่ในวัด สำหรับวัดในพื้นที่คลองร้อยสายมีทั้งหมด 9 วัด ได้แก่ วัดบางใบไม้ วัดบุญบันเทิง วัดธาราวดี วัดชลธาร วัดบางกล้วย วัดบางโพธิ์ วัดโชติการาม วัดแหลมทอง วัดบางขยาราม และวัดประดิษฐาราม ในอดีตชาวบ้านไม่ค่อยสนับสนุนให้ลูกหลานเล่าเรียนหนังสือ ทั้งนี้เพราะว่าการเดินทางไปมาลำบาก ครั้นภายหลังจากที่มีสะพานข้ามแม่น้ำตาปี และถนนตัดผ่านพื้นที่ตำบลต่าง ๆ ทำให้โอกาสการศึกษาเล่าเรียนมีมากขึ้น

สภาพทั่วไปของพื้นที่ชุมชนคลองร้อยสาย ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีทรัพยากรสำคัญ คือ ดิน แหล่งน้ำ พันธุ์ไม้น้ำกร่อย และสัตว์น้ำ เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งมีน้ำท่วมถึงเกือบทุกปี ทำให้สภาพดินอุดมสมบูรณ์ด้วยธาตุอาหาร เหมาะแก่การปลูกพืชทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น และพืชผักเกือบทุกชนิด สำหรับพันธุ์ไม้น้ำกร่อยซึ่งกระจายอยู่แทบทุกพื้นที่ ได้แก่ ต้นจาก ต้นลำพู ป่าโกงกาง ฯลฯ เป็นทรัพยากรที่สำคัญ เพราะช่วยเกื้อกูลหรือก่อให้เกิดสมดุลต่อระบบนิเวศ และความเป็นอยู่ของสัตว์น้ำ ในส่วนที่เกี่ยวกับสัตว์น้ำ มีสัตว์น้ำนานาชนิด อุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ปลา กุ้ง ปู หอย ซึ่งนอกจากเป็นแหล่งอาหารสำคัญของชาวบ้านในพื้นที่แล้ว ยังสามารถนำมาใช้ให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามตั้งแต่มีสะพานเชื่อมต่อกับบ้านดอนมายังในบาง และเส้นทางคมนาคมทางบกดีขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวค่อนข้างรุนแรง เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่คลองร้อยสายเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการถมพื้นที่สวนและพืชพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำ ที่เคยอุดมสมบูรณ์ให้ลดลง และสูญพันธุ์ อีกทั้งยังทำลายภูมิทัศน์อันงดงามแบบเดิมด้วย และที่สำคัญคือก่อให้เกิด น้ำเสีย อากาศเสีย ซึ่งสภาพดังกล่าวส่งผลกระทบต่อมนุษย์ สัตว์ และพืช ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

อีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง ซึ่งแสดงถึงความเป็นชุมชนคลอรงร้อยสาย คือ ความคิด ความเชื่อ และค่านิยม แต่เดิมชาวบ้านในชุมชนนี้ ผูกพันอยู่กับศาสนาและธรรมเนียมนิยมเก่า ๆ ซึ่งสืบทอดกันมายาวนาน เช่น เรื่องบุญ กรรม ขวัญ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพดาฟ้าดิน การเคารพในธรรมชาติ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ฯลฯ ความคิด ความเชื่อที่ว่านี้มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย (Intharamanee, Interview, October 6, 2016) แต่ปัจจุบันอิทธิพลจากการพัฒนาแบบใหม่ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ ค่านิยมดังกล่าว เช่น ชาวบ้าน เห็นห่างจากวัดหรือศาสนา เลื่อมถอยจากความเชื่อเกี่ยวกับบุญกรรม บาปเวร และการเคารพต่อธรรมชาติมีน้อยลง นอกจากเกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้ว ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมอื่น ๆ ที่เสื่อมคลายลงด้วยเช่นกัน ได้แก่ ระบบอาวุโส การรักพวกพ้อง การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นต้น ขณะเดียวกันได้เกิดความคิด และค่านิยมที่เน้นความสะดวกสบาย ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยี การยกย่องนับถือผู้มีฐานะ และอำนาจในสังคม การแต่งกายแบบสมัยใหม่ การนิยมบริโภคแบบตะวันตก การใช้สารเคมีต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย ผู้คนในชุมชนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากขึ้น ทำให้สูญเสียการพึ่งตนเอง สภาพดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนคลอรงร้อยสายอ่อนแอ คือ ศักยภาพการผลิตด้านการเกษตรลดลง ชาวบ้านไม่น้อยออกไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่มากขึ้น ที่ดินอันเป็นทรัพย์สินที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษถูกขายหรือเปลี่ยนมือไปเป็นของนายทุน ชาวบ้านไม่น้อยต้องกู้หนี้ยืมสิน เพื่อใช้สนองความต้องการด้านความเป็นอยู่ ที่สะดวกสบาย ความมีหน้ามีตาในสังคม จึงอาจจะเป็นไปได้ว่าวิถีชีวิตชุมชนคลอรงร้อยสายแบบเก่ามาจะเลือนหายไปไม่ช้า

ชุมชนคลอรงร้อยสายในภาวะการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาแล้ว แม้ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงอันเป็นธรรมดาของสังคมที่เกิดขึ้นไปตามกาลเวลา สถานการณ์และองค์ประกอบต่าง ๆ แต่สิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง คือ ชุมชนจะสามารถดำรงตนให้อยู่รอด มีความเข้มแข็งสามารถดำรงตนให้มีวิถีชีวิตที่มีความสุขอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ถ้าหากชุมชนมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น ไม่รวมมือกันแก้ไขสถานการณ์และประคับประคองตนเองบนฐานของการรู้จักตนเอง อีกทั้งไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ สิ่งที่น่าวิตกอย่างยิ่ง คือ ปัญหาต่าง ๆ ที่ทับทวีขึ้นคงจะยากต่อการแก้ไข และนั่นคือ อนาคตความเป็นชุมชนคลอรงร้อยสายคงจะหลีกเลี่ยงความเสื่อมสลายไม่พ้น

ทุนทางสังคมของชุมชนคลอรงร้อยสาย

ก่อนปี พ.ศ. 2538 ชุมชนคลอรงร้อยสายยังคงมีวิถีชีวิตชนบทแบบบริมฝั่งคลอง ใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก เรือเป็นสิ่งจำเป็น แต่ผลจากการพัฒนาได้ทำให้ชาวบ้านขาดความร่วมมือในการรักษาระบบนิเวศ (Chaiyachen, 2016, p. 137) ทั้ง ๆ ที่ระบบนิเวศมีความสำคัญ เพราะเป็นการดำรงอยู่ร่วมกันของธรรมชาติ เช่น ป่าจากมีความสำคัญยิ่งต่อการอนุบาลสัตว์น้ำ การป้องกันกักตุนน้ำของชายฝั่ง เป็นที่อยู่ของหอยจืดแจจง ขณะเดียวกันเป็นพืชที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในหลายด้าน เช่น ลูกจากใช้รับประทานสด ๆ ทำเป็นของหวาน น้ำหวานจากทะเลลายจาก ทำเป็นน้ำส้มจากไปจากนำมาเย็บเพื่อใช้มุงหลังคาหรือกันเป็นฝาบ้าน ใช้ทำหมาดักน้ำ ฯลฯ ส่วนต้นลำพู เป็นไม้ที่สิ่งบ่งบอกถึงคุณภาพน้ำที่สะอาดแล้ว เป็นตัวชี้วัดคุณภาพระบบนิเวศ เป็นที่อยู่อาศัยของนกและหิ่งห้อย เป็นโรงงานผลิตออกซิเจนให้แก่คนและสิ่งมีชีวิตในชุมชน ฯลฯ สำหรับป่าโกงกาง ทำให้เกิดระบบนิเวศป่าชายเลนที่สำคัญ เป็นแหล่งที่มีสัตว์น้ำ โดยเฉพาะปูแสม ปลาตีน หอยขาว หอยคัน จะมีชุกชุมในบริเวณนี้ แต่สภาพดังกล่าวถูกทำลายลงทั้งจากชาวบ้านและนายทุน

จากระบบนิเวศดังกล่าว ทำให้ชุมชนคลอรงร้อยสายอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ สัตว์ปีก และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์น้ำซึ่งมีหลากหลาย ได้แก่ กุ้งแม่น้ำ หอยชนิดต่าง ๆ ปูทะเล ตะพาบน้ำ ปลากระพง ปลากระตัง ปลาเสือ ฯลฯ ส่วนสัตว์ปีกที่มีชุกชุม ได้แก่ นกกวัก นกปอด นกเขา นกหัวขวาน หิ่งห้อย เป็นต้น สำหรับสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ

จากระบบนิเวศที่หลากหลายทำให้เป็นที่อยู่อาศัยของบด ตะกวด ตัวเงินตัวทอง งูชนิดต่าง ๆ และนาก (ปัจจุบัน นากหาดูได้ยาก) สัตว์ดังกล่าวแม้ปัจจุบันจะลดน้อยลงไป แต่ก็ยังมีให้เห็นอยู่ทั่วไป

สภาพธรรมชาติที่กล่าวมาแล้ว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบันก็เพราะระบบนิเวศที่สมบูรณ์ของทรัพยากรดิน และน้ำของชุมชน ทำให้มีป่าดงดิบที่เป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งที่อยู่ของทั้งคนและสัตว์ชาวบ้านในชุมชนจึงมีอาชีพ มีรายได้พอเพียง หากตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล พึ่งพิง และสัมพันธ์กันโดยไม่กระทบต่อระบบนิเวศ

ในส่วนของทุนทางสังคมอันเป็นความดีงาม เป็นที่ยอมรับในชุมชนคลองร้อยสาย ปรากฏอยู่ในลักษณะวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และยังมีหมายรวมถึงกลุ่ม เครือข่าย และผู้นำด้วย การที่ชุมชนอยู่รอดโดยไม่ล่มสลายไป แม้จะมีสิ่งมากระทบกระทั่งอย่างรุนแรง ก็เพราะมีสิ่งดังกล่าวเป็นฐานรากยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักในรากเหง้าของตนเอง เกิดความรัก ความภาคภูมิใจ มีสติ มีพลัง มีศักยภาพที่จะหวงแหน รักษา ฟื้นฟู และพัฒนาหรือต่อยอดให้คงอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และชาติบ้านเมือง

หากพิจารณาทุนทางสังคมด้านวิถีชีวิต แต่เดิมชุมชนคลองร้อยสายมีทุนทางสังคมด้านนี้ผูกพันอย่างเหนียวแน่นด้วยทุนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ กล่าวคือ ชุมชนมีฐานทรัพยากรอันหลากหลาย อุดมสมบูรณ์อย่างเหลือเฟือ ซึ่งเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ลำน้ำ สัตว์น้ำ พืชผัก ป่าชายเลน สัตว์ทะเล ฯลฯ มีเครือข่ายทางสังคมคือ อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มบ้านตามแนวลำน้ำ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ใกล้กัน เป็นกลุ่มเครือญาติ เพื่อนพ้อง มีผู้นำตามธรรมชาติ และมีระบบความเชื่อร่วมกัน นับถือศาสนาเดียวกัน มีทุนความรู้ คือ ชุดความรู้เพื่อการทำมาหากิน เพื่อการดูแลสุขภาพ และเสาะหาปัจจัยสี่ ทุนที่ว่านี้เป็นเครื่องมือสำคัญของการผลิต และการบริโภค อันเป็นการผลิตเพื่อยังชีพในครัวเรือน ซึ่งหากเหลือจากการใช้บริโภคในครัวเรือนก็จะแลกเปลี่ยนหรือแจกกันเป็นส่วนใหญ่ การซื้อขายเพิ่งมีขึ้นเมื่อมีการติดต่อกับภายนอกสะดวกขึ้น นอกจากนี้เมื่อบ้านใดมีงานใด ๆ ชาวบ้านจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยนำสิ่งของ อาหารการกินไปช่วยงาน เป็นการช่วยกันทำช่วยกันกิน ทำให้ชาวชุมชนคลองร้อยสาย มีความรัก ความผูกพัน เอื้ออาทร สัมผัสสามัคคีกันอย่างดีเยี่ยม แต่วิถีดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเมื่อมีการพัฒนาตามแบบใหม่ที่เข่นวัตกรรมการทันสมัยแทนแรงงานคนมากขึ้น คือ การเกษตรแบบเดิม เปลี่ยนเป็นการเกษตรอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยี ปุ๋ยเคมี สารเคมี มีการจ้างงานทุกขั้นตอนการผลิต เงินทุนมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยจุดมุ่งหมายการผลิตเน้นเพื่อขายมากกว่าการบริโภคในครัวเรือน การผลิตดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์แบบเดิมของคนในชุมชนห่างเหินกันมากขึ้น อาชีพเดิมบางอย่างสูญหายไป เกิดอาชีพใหม่มาแทน นอกจากนี้การบริโภคอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับปัจจัยสี่มักจะซื้อหามาจากภายนอกแทบทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ความรู้ในชุมชนจึงได้รับการนำมาใช้ในการผลิตน้อยลง แม้ในระยะหลังได้พยายามนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ก็ตาม ปัจจุบันนี้ชุมชนคลองร้อยสายจึงมีปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด มีการเอารัดเอาเปรียบชาวบ้านผู้ด้อยกว่าทั้งด้านความคิดและทุน ซึ่งมีแนวโน้มว่าในอนาคตปัญหาดังกล่าวจะมีเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากชุมชนจะอ่อนแอลง

ในด้านประเพณี เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนคลองร้อยสายส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ จึงยึดมั่นในประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยประกอบกิจกรรมตามวัฒนธรรมประเพณีทั้งที่เกี่ยวกับชีวิตและตามเทศกาล ประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติ ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การแต่งกาย อาหารการกิน การตาย การสวดคำตักวันสงกรานต์ วันจับปิ้งเดือน วันรับ-ส่งตายาย การลากพระ การไหว้แม่ย่านางเรือ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ครอบครัว วัด ชุมชน จึงเป็นพื้นที่และโอกาส ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้สังคมมีศักยภาพในการธำรงรักษาความเข้มแข็งของชุมชนให้ดำรงอยู่ด้วยความสงบสุข

ในด้านภูมิปัญญา ทูด้านนี้ชุมชนได้จากการส่งสมความรู้ ที่สืบทอดกันมายาวนาน นอกจากปรากฏในรูปของความเชื่อ ความศรัทธาแล้วยังแสดงออกทางด้าน อาหาร อาชีพ รวมถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และยังคงครอบคลุมถึงภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่คิดขึ้นมาใหม่ด้วย ในชุมชนนี้มีภูมิปัญญาอันเป็นความเชื่อ ความศรัทธา เช่น ความเชื่อเรื่องหลวงพ่อบ้างสักวัดบางใบไม้ ตำบลบางใบไม้ ที่เชื่อว่า เป็นพระศักดิ์สิทธิ์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านที่เชื่อว่า สามารถคุ้มครองมิให้เกิดภัยอันตรายแก่ชาวบ้าน ชาวเรือ อีกทั้งบันดาลให้มีโชคลาภ มีความสุขแทบทุกวันจะมีชาวบ้านที่เลื่อมใสศรัทธามากราบไหว้บูชามิได้ขาด นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษต้นไทรที่วัดบุญบันเทิง ตำบลคลองน้อย ซึ่งชาวบ้านต้องทำพิธีกราบไหว้บูชาทุกปี เพื่อความเป็นสิริมงคลของหมู่บ้าน และจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ส่วนความเชื่ออื่น ๆ ที่ยังคงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ มีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เรื่องผี เรื่องจิตวิญญาณ เวทมนต์คาถา ฯลฯ โดยที่ปัจจุบันยังคงมีหมอไสยศาสตร์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ความเชื่อเรื่องการทำพิธีทำขวัญเรือ ก็เป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่ถือปฏิบัติสืบทอดมาอย่างเหนียวแน่น โดยเชื่อว่าเมื่อสร้างเรือขึ้นมา จะต้องทำพิธีเชิญแม่ย่านางเรือมาอยู่ที่เรือ เพื่อความเป็นสิริมงคล และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยึดเหนี่ยวจิตใจ ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามก็เป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่สัมพันธ์กับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน กล่าวคือเมื่อชาวบ้านจะประกอบกิจการใด ๆ ก็จะต้องฤกษ์ยาม เวลาอันเป็นมงคล (Natecharoen, Interview, October 10, 2016)

ด้านอาหารพื้นบ้าน ทั้งนี้เป็นภูมิปัญญาซึ่งสัมพันธ์อยู่กับความอุดมสมบูรณ์กับสภาพธรรมชาติของพื้นที่อาหารพื้นบ้านที่โดดเด่น ได้แก่ แกงส้มปลากด ต้มยำกุ้งแม่น้ำ ยำยอดมะพร้าว น้ำส้มจากซึ่งใช้เป็นส่วนประกอบของอาหาร ลูกจากลอยแก้ว วุ้นลูกจาก วุ้นมะพร้าว ฯลฯ (Intharamanee, Interview, October 10, 2016) สิ่งดังกล่าวล้วนมีอยู่ในท้องถิ่น ไม่ต้องซื้อหาจากภายนอก ที่สำคัญ คือ สืบให้เห็นวิถีดั้งเดิมที่มีได้ปรุงแต่งแต่ประการใด

ภูมิปัญญาด้านอาชีพ อาชีพหลักแต่เดิม คือ ทำสวนผลไม้ ทำสวนมะพร้าว และทำประมง กรณีสวนผลไม้ส่วนใหญ่ปลูกไม้ผลนานาชนิด ในลักษณะสวนผสมโดยอาศัยธรรมชาติเกื้อกูลกันเอง นับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่แท้จริง เพราะสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ตลอดปี ไม้ผลต่าง ๆ นอกจากมะพร้าวแล้ว ยังมีกระท้อน มังคุด ทุเรียน ลางสาด ลองกอง จำปาตะ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม มีบางสวนที่ปลูกหลายอย่างจนหนาแน่นเกินไป ทำให้เติบโตช้า มีผลผลิตน้อยสำหรับอาชีพทำสวนมะพร้าวปัจจุบันลดน้อยลง เนื่องจากมีราคาไม่แน่นอน ชาวบ้าน จึงนิยมปลูกไม้ผลอย่างอื่นมากขึ้น เช่น กระท้อน ชมพู่ มังคุด เป็นต้น

นอกเหนือจากภูมิปัญญาด้านอาหาร และด้านอาชีพแล้ว ยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำรงชีวิต ซึ่งมีความสัมพันธ์กับอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ อีกหลายอย่าง ได้แก่ การต่อเรือ การฝึกปลิง ผลิตถัณฑ์จากมะพร้าวและต้นจาก การประกอบกระประมงพื้นบ้าน ฯลฯ ในเรื่องการต่อเรือ เป็นสิ่งที่ผูกพันและสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมน้ำได้เป็นอย่างดี ในอดีตไม่มีการต่อเรือเพื่อขาย แต่ละบ้านจะต้องช่วยกันต่อเรือกันเอง เพื่อไว้ใช้ภายในครัวเรือน โดยอาศัยแรงงานผู้ชายเป็นหลัก ลูกหลาน ผู้สนใจจะเข้าไปช่วยเหลือ เท่ากับเป็นการเรียนรู้และฝึกฝนไปในตัว จนกระทั่งต่อเรือได้เองเมื่อโตขึ้น ต่อมาในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อาจมีผู้มีฝีมือในการต่อเรือได้ดีก็จะอาสาต่อเรือให้โดยมีเงินค่าตอบแทน ทำให้เกิดช่างต่อเรือประจำหมู่บ้าน และช่างที่มีฝีมือ และมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับก็กลายเป็นช่างอาชีพสืบทอดการต่อเรือสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในตำบลคลองน้อย มีนายช่างกบ (นายวุฒิภากร นันทเกษตร) เป็นช่างต่อเรือที่สืบทอดภูมิปัญญาต่อเรือเนื่องจากบรรพบุรุษ 3 ช่วงอายุคน เขาได้รับการยกย่องว่าเป็นช่างมีฝีมือเยี่ยม ความสามารถของการต่อเรือทำได้ทั้งเรือชุดและเรือที่ต่อโดยเริ่มจากการวางกระดองหมึก ไสรวาง ซึ่งทั้ง 2 ประเภทต้องมีการประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ด้วย ปัจจุบันนายช่างกบมีอยู่ต่อเรือเป็นของตนเอง มีช่างผู้ช่วย 2-3 คน และมีลูกหลานในครอบครัวเข้ามาช่วยเหลือด้วยการต่อเรือดังกล่าวนอกจากเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาแล้ว ยังเป็นอาชีพที่ช่วยให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างมั่นคง

เพราะในปัจจุบันยังคงมีผู้นิยมต่อเรือไช้อยู่เป็นจำนวนมาก (Nantakaset, Interview, October 14, 2016) แต่ที่น่าเป็นห่วง คือ ยังไม่มีผู้สืบทอดที่เด่นชัด แม้นายช่างกบจะสอนให้โดยไม่คิดค่าสอนแต่อย่างใด

ด้านภูมิปัญญาการฝึกสิง เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนคลองร้อยสายปลุกมะพร้าวเป็นอาชีพหลัก จึงมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับมะพร้าวหลายอาชีพ การรับจ้างสอยมะพร้าว และการใช้คนขึ้นเก็บมะพร้าวบนต้น แต่เดิมมีอยู่ทั่วไป ครั้นเมื่อไม้ไผ่ที่ใช้เป็นไม้สอยมะพร้าวหายาก และคนที่รับจ้างขึ้นเก็บมะพร้าวมีน้อยลง การฝึกสิงขึ้นเก็บมะพร้าวจึงเข้ามามีบทบาทแทนและกลายเป็นอาชีพในที่สุด การฝึกสิงต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญ ผู้ฝึกสิงต้องสร้างความคุ้นเคยกับลิงเป็น และต้องมีความเมตตากรูณาอย่างสูง ขณะเดียวกันต้องมีความเด็ดขาดและผู้ฝึกสิงต้องมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อลิงเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว จนกระทั่งลิงไวใจผู้ฝึก และยินยอมปฏิบัติตาม การฝึกสิงผู้ฝึกต้องมีความขยัน อดทน ช่างสังเกต เพื่อเรียนรู้และปรับนิสัยของลิงจนลิงเชื่อและยินยอมทำตาม ต่อจากนั้นจึงเริ่มฝึกการเข้าบ้น คือ การเข้าไปฝึกบ้นมะพร้าวจำลอง ฝึกห้อยบ้น ฝึกขึ้นราว และฝึกการขึ้นต้นมะพร้าวจริง เพื่อเก็บลูกมะพร้าวตามลำดับ เมื่อมีความชำนาญในขั้นตอนสุดท้ายก็ถือเป็นการจบหลักสูตร

การทำผลิตภัณฑ์จากมะพร้าว เป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านซึ่งมีอาชีพทำสวนมะพร้าว ทำขึ้นเพื่อเป็นของที่ระลึก เสริมรายได้ ผลิตภัณฑ์ซึ่งทำจากวัสดุมะพร้าว เช่น กะลา ประดิษฐ์เป็นงานศิลปะและของใช้ ต่าง ๆ คือ โคมไฟ กระจวยตักน้ำ ช้อนส้อม ทัพพี ฯลฯ เนื้อมะพร้าวใช้ผลิตเป็นน้ำมันเพื่อปรุงอาหาร หมอนวดใช้ขนาดแก้เคล็ดขัดยอก และหมอต่อกะตุกใช้ขนาดเพื่อให้กระดูกที่หักเชื่อมต่อกันเร็วขึ้น ปัจจุบันมีการผลิตเป็นน้ำมันมะพร้าวสกัดเย็น ซึ่งเป็นอาชีพหนึ่งที่สำคัญในชุมชนคลองร้อยสาย นอกจากผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวแล้ว ยังมีผลิตภัณฑ์จากต้นจาก ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ทั่วไปในชุมชนคลองร้อยสาย พืชชนิดนี้เกือบทุกส่วนนำมาใช้ประโยชน์ได้ ชาวบ้านในชุมชนนำมาใช้ประโยชน์ในหลายด้าน อาทิ ใบจากใช้เย็บจากมุงหลังคา หรือใช้กันผาบ้าน ใช้ห่อขนม ทำขนมจาก ใบอ่อนใช้ทำใบจากมวนยาสูบ ก้านของใบจากใช้ทำเสียนหม้อ น้ำหวานจากทะเลลายจากนำมาทำน้ำส้ม ลูกจากใช้ทำขนม ที่สำคัญมากอีกอย่างหนึ่ง ต้นจากกริมลำน้ำป้องกันน้ำกัดเซาะตลิ่ง อันเป็นวิถีธรรมชาติที่ได้ผลดีกว่า เชื่อนซิเมนต์ เหล่านี้ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต

ในด้านการประกอบอาชีพประมงชุมชนคลองร้อยสายได้สืบทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประมงหลายรูปแบบ อาชีพประมงทำให้ชาวบ้านผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ และวิธีการต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ เช่น แห อวน เบ็ดตกกุ้ง เหล็กแหลมที่ใช้แทงกุ้ง เรือผีหลอก แวนตาดักน้ำ ฯลฯ โดยแท้จริงแล้วเครื่องมือเครื่องใช้และวิธีการต่าง ๆ อันเป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประมงของชาวบ้านคลองร้อยสาย เป็นสิ่งที่มีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ทำการประมงของภาคใต้ แต่สำหรับที่นี่เป็นการใช้ภูมิปัญญาปรับเปลี่ยนประยุกต์ใช้ทุนที่มีอยู่แล้วในชุมชนให้เกิดเป็นความคิดสร้างสรรค์ที่มีราคาถูกและสะดวกต่อการนำไปใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ ยังมีทุนอีกประการหนึ่งที่ชุมชนสร้างขึ้น โดยเป็นผลจากความสัมพันธ์ของคนกลุ่มคน และชุมชนที่เชื่อมโยงกันอยู่ ทำให้ผู้คนที่นี่อยู่ร่วมกันแบบพี่น้องและเครือญาติ มีความไว้วางใจ มีสำนึกร่วมกัน ในความเป็นเจ้าของทุนนี้ ได้แก่ ผู้นำ ผู้นำในชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างกลุ่มดังกล่าว ด้วยการรวมกลุ่มที่ร่วมกันทำงานอย่างเข้มแข็ง โดยเริ่มตั้งแต่ร่วมกันศึกษาปัญหา คิดแก้ปัญหา ฟื้นฟู สนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมของชุมชน ผู้นำที่เข้มแข็งและกลุ่มจึงได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการกลุ่มทำให้เกิดกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นอีกหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มอนุรักษ์สัตว์ กลุ่มนักสืบสายน้ำ กลุ่มโฮมสเตย์ เป็นต้น กลุ่มที่ว่ามีฐานคิดร่วมกัน คือ ให้ความสำคัญต่อกรรมการกลุ่ม ภายในกลุ่มให้ความร่วมมือกันอย่างเข้มแข็ง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าที่จะเอาเปรียบหรือแข่งขันกัน มีการพบปะพูดคุย ประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ และที่สำคัญคือ ผู้นำต้องพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้นำกลุ่มจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาให้ชุมชนคลองร้อยสายให้อยู่รอดอย่างยั่งยืน

จะเห็นว่าแม้ทุนทางสังคมของชุมชนคลองร้อยสายจะมีลักษณะซับซ้อน แต่ก็แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะที่มีความเชื่อมโยงกัน โดยมีสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่อยู่ระหว่างวิถีชีวิตแบบเก่าและวิถีชีวิตใหม่ตามแนวทางพัฒนาสู่ความทันสมัยซึ่งใช้เศรษฐกิจเป็นตัวตั้งเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ สิ่งดังกล่าวผู้คนในชุมชนนี้ต่างตระหนัก และหาทางเลือกพร้อม ๆ กับต้องมีกลไกการจัดการกับปัญหาที่ยุ่ยาก และสลับซับซ้อน ซึ่งมาพร้อมกันกับการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจ กลไกการจัดการนี้ คือ องค์กรชุมชนหรือการรวมกลุ่ม การพัฒนาองค์กรหรือกลุ่มชุมชนให้เข้มแข็งและมีบทบาทสำคัญ จึงเป็นปัจจัยที่ช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างสร้างสรรค์ให้เป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ความสุขอย่างยั่งยืน

การใช้ทุนทางสังคมของชุมชนคลองร้อยสายเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว

จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีเป้าหมายสร้างสังคม 3 สังคม คือ เป็นสังคมแห่งความสุข โดยเน้นด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว ศักยภาพการเกษตรหลัก (มันคง) และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสังคมเข้มแข็งที่เน้นสังคมบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นสังคมคุณภาพ ที่เน้นการมีสังคมแบบองค์รวม (Community base) โดยดำเนินงานเป็นลักษณะองค์รวมที่กระตุ้นชุมชนให้เป็นฐานการเรียนรู้ เข้าถึงแหล่งทุน ยกระดับมาตรฐานชีวิตที่ดีในด้านต่าง ๆ โดยคำนึงถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เป็นฐานในการพัฒนาให้มีศักยภาพ (Chaiyachen, 2016, p. 2) เพื่อช่วยให้ผู้คนและชุมชนสร้างกระบวนการร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

พื้นที่ชุมชนคลองร้อยสาย มีทุนทางสังคมอย่างหลากหลาย ที่ในอดีตดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง แต่ครั้งสังคมเปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการพัฒนาสมัยใหม่ ชุมชนเริ่มตระหนักว่าหากเป็นเช่นนี้อากาศของชุมชนคงจะอยู่รอดได้ยาก (Na Phatthalung, Interview, October 18, 2016) จึงได้รวมกลุ่มกันเพื่อหาหนทางในการแก้ปัญหาดังกล่าวทางหนึ่งซึ่งชุมชนร่วมกันทำ คือ การจัดการท่องเที่ยว “คลองร้อยสาย” เนื่องจากเล็งเห็นว่าชุมชนนี้เป็นที่รู้จักของบุคคลที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร จึงดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ คือ เปิดบ้านต้อนรับแขกผู้มาเยือนให้พักเพื่อให้ ผู้พักได้สัมผัสวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย อยู่แบบชนบท รสชาติอาหาร การทำสวนมะพร้าว การทำสวนผลไม้ การทำประมงน้ำจืด หัตถกรรมพื้นบ้าน การต่อเรือ ฯลฯ และสภาพธรรมชาติแวดล้อม คือ แม่น้ำลำคลอง ป่าโกงกาง ป่าลำพู ฯลฯ ผลจากการดำเนินการดังกล่าวประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจทั้งของชาวบ้าน ผู้จัดการ และผู้มาเยือน (Natecharoen, Interview, October 10, 2016)

ใน พ.ศ. 2557-2559 ได้มีโครงการวิจัย “การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวคลองร้อยสายเชิงสร้างสรรค์” (Chaiyachen, 2016, p. 5) ที่มุ่งพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวคลองร้อยสายด้วย มุ่งให้การท่องเที่ยวในชุมชนนี้ได้เรียนรู้ และปรับตัวด้านระบบ และกระบวนการทำงานให้ดียิ่งขึ้น การวิจัยดังกล่าวได้นำเอาต้นแบบของชุมชนบ้านถ้ำผึ้ง หมู่ที่ 5 ตำบลตันหยวน อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ประสบความสำเร็จด้วยสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว จนเป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอก ชุมชนดังกล่าว ได้นำทุนทางสังคม ทรัพยากรธรรมชาติ มาปรับประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ทำให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น เพราะมีพืชอาหารที่อุดมสมบูรณ์สามารถลดรายจ่าย ให้แก่ครอบครัว และเป็นแหล่งศึกษาทางธรรมชาติให้แก่ นักเรียน นักศึกษา นักท่องเที่ยว ตลอดจนผู้สนใจได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้สามารถจัดการท่องเที่ยวชุมชนด้วยตัวเอง โดยจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ภายใต้การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว (Thailand

tourism award) ในปี พ.ศ. 2547 ด้วยผลงานโดดเด่น คือ กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชียงนิเวศ แบบ “ลูกโซ่” ที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วม โดยทำงานที่มีการส่งต่องานเป็นทอด ๆ ทั้งงานส่งเสริมการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน งานบริการด้านที่พัก การทำอาหาร การอนุรักษ์ป่าและสถานที่ท่องเที่ยวธรรมชาติจนเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่

จากการเริ่มต้นแบบของชุมชนบ้านถ้ำผึ้งมาใช้เป็นแนวทาง ทำให้ชุมชนคลองร้อยสายเรียนรู้ทุนทางสังคม แล้วนำมาปรับใช้ โดยจัดเนื้อหาอันเป็นจุดแข็งของพื้นที่มีอยู่ให้เป็นระบบ และจัดการกระบวนการทำงานใหม่ ให้กระชับ รัดกุม คือ ความเป็นตัวตนของชุมชนอันเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งเป็นสังคมแบบเก่าค่อนข้างสูง เมื่อนักท่องเที่ยว ได้สัมผัสชีวิตแบบเก่า ได้แก่ ความเอื้ออาทร อาชีพของผู้คน ความบริสุทธิ์ และความงามของธรรมชาติ ความเกื้อกูลระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติ (Natecharoen, Interview, October 25, 2016) ซึ่งสภาพของชุมชน คลองร้อยสายที่ใช้ทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในวันนี้สามารถเห็นได้จากสิ่งต่อไปนี้

1. การประยุกต์ของชุมชนคลองร้อยสาย ชุมชนได้มีความคิดและเข้าใจร่วมกันว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism) เป็นการท่องเที่ยวในปัจจุบันที่ให้ความสนใจกับการพักผ่อนหย่อนใจ ให้ความสนอกสนใจกับวัฒนธรรม ใส่ใจผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนได้ โดยจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่เน้นย้ำถึงความผูกพันของนักท่องเที่ยวกับผู้เป็นเจ้าของบ้าน (พื้นที่ท่องเที่ยว) ประสบการณ์แท้ ปฏิบัติการจริงที่มาจากการเรียนรู้ในพื้นที่ท่องเที่ยวอันส่งผลให้เกิดความจดจำ ประทับใจอย่างลึกซึ้ง ในพื้นที่ท่องเที่ยว (Khleng Noi Sub-district Administration Organization, Khleng Noi sub-district, Mueang district, Surat Thani province, Group discussion, December 10, 2016)

2. ชุมชนคลองร้อยสาย เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิต มีภูมิปัญญา ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญผู้ร้อยชุมชน เข้าด้วยกัน ทุกครอบครัวมีเรือเป็นส่วนประกอบสำคัญของการดำรงชีวิต และเห็นว่าคลองเป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยว ได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย จึงคิดสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวด้วยกิจกรรมดังกล่าว ดังเช่นการที่ชุมชน ในพื้นที่คลองน้อย คลองบางแพงแตร คลองบางทองถ่วง จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในลักษณะ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยที่ลักษณะการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย อาหารพื้นบ้าน การทำสวนมะพร้าว การทำการประมง และสภาพภูมิประเทศอันอุดมสมบูรณ์ของสองฝั่งคลอง (Khleng Noi Sub-district Administration Organization, Khleng Noi sub-district, Mueang district, Surat Thani province, Group discussion, January 5, 2017) สิ่งดังกล่าวทำให้ชุมชนคลองร้อยสายได้ตระหนักถึงการทำให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

3. กิจกรรมสำคัญที่เกิดจากการนำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนออกมาใช้ประโยชน์ ด้วยการจัดระบบและกระบวนการ ที่เหมาะสม เห็นได้จาก การบริการเรือโดยกลุ่มชาวบ้านในชุมชนใช้เรือมาดบริการรับนักท่องเที่ยว ซึ่งแท้จริงแล้ว เรือชนิดนี้ เป็นปัจจัยสำคัญของวิถีชีวิตชาวบ้านในการคมนาคมและการประมง แต่ก็สามารถนำมาใช้รับนักท่องเที่ยว ชมวิถีธรรมชาติ ศึกษาจุดการเรียนรู้ต่าง ๆ และอื่น ๆ โดยการจัดการที่คำนึงถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว และผลประโยชน์ของผู้บริการ การจัดการบริการในส่วนนี้ ได้ช่วยให้กลุ่มชาวบ้านต่างก็มีรายได้ในส่วนนี้อย่างทั่วถึงกัน

ส่วนการบริการโฮมสเตย์ เป็นการนำบ้านที่อยู่อาศัยของชาวบ้านมาปรับเป็นบ้านพักให้นักท่องเที่ยว โดยกลุ่มชาวบ้านได้นำมาตรฐานที่สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยวกำหนด คือ ที่พัก อาหารและโภชนาการ ความปลอดภัย การจัดการ กิจกรรมท่องเที่ยว สภาพแวดล้อม มูลค่าเพิ่ม และการส่งเสริมการตลาดมาใช้โดยชุมชนจึงมีส่วนอย่างสำคัญ ในการคัดเลือกบ้านตามเกณฑ์มาตรฐาน ด้านการจัดสรรการเข้าพักในโฮมสเตย์ มีการจัดระบบเป็นอย่างดี เพื่อมิให้เกิดปัญหาการรับนักท่องเที่ยว และที่สำคัญหากมีนักท่องเที่ยวเข้ามาจำนวนมากก็จะแบ่งนักท่องเที่ยวให้ไปพัก ที่บ้านญาติใกล้เคียงกัน อันแสดงถึงระบบเครือญาติ ความผูกพัน และการเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกัน (Khleng Noi Sub-

district Administration Organization, Khlong Noi sub-district, Mueang district, Surat Thani province, Group discussion, January 31, 2017) สำหรับในด้านการใช้อูโมงค์จากเพื่อการท่องเที่ยว อูโมงค์จากเป็นสภาพของป่าจากธรรมชาติของสองฝั่งคลอง ซึ่งขึ้นอยู่หนาแน่นมีใบยื่นออกมาคลุมพื้นที่คลองทั้งจากสองฝั่งจนร่มครึ้มโดยชาวบ้านช่วยกันระวัง มีให้มีขยะมูลฝอยต่าง ๆ ลอยน้ำมาติดอยู่บริเวณกอจาก อูโมงค์จากเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวต้องการชมความงามของต้นจากที่มีใบจากมาประสานกันจากทั้งสองฝั่งในระยะใกล้ จึงเป็นจุดที่สำคัญของชุมชนคลองร้อยสาย ส่วนกิจกรรมการปลูกป่าชายเลนอันเป็นกิจกรรมที่ชุมชนหรือกลุ่มชนคลองร้อยสายจัดไว้ให้นักท่องเที่ยวที่มีเวลามากพอทำกิจกรรมนี้ โดยใช้พื้นที่ที่ว่างของป่าชายเลนร่วมกันปลูกต้นโกงกาง ต้นลำพู และต้นจากซึ่งทางชุมชนได้เตรียมไว้ เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่นักท่องเที่ยวที่มีเวลาชื่นชอบอย่างยิ่ง อีกกิจกรรมหนึ่ง คือ การชมวิถีชีวิตสัตว์และงานช่างรวมถึงงานหัตถกรรมของชาวบ้าน วิถีชีวิตสัตว์ที่โดดเด่นที่สุด คือ ปลาเสือพ่นน้ำในชุมชนคลองร้อยสาย ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันอนุรักษ์ไว้ ปลาเสือเป็นสัตว์กินเนื้อ ชอบกินแมลงและสัตว์เล็กที่หาได้ตามธรรมชาติ โดยพ่นน้ำใส่ให้สิ่งที่จะกินตกลงมาเสียก่อน ชาวบ้านได้ใช้เนื้อหมูผูกเชือกและมัดห้อยไว้ในบริเวณที่มีปลาเสือ เมื่อปลาเสือผ่านมาก็จะพ่นน้ำใส่ และสูบกินเหยื่อ ชุมชนได้แบบอย่างกิจกรรมนี้มาจากการศึกษาดูงานที่จังหวัดชัยนาท (Khunpaksi, Interview, October 28, 2016) นักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ซึ่งมาท่องเที่ยวที่นี่ต้องการชมกิจกรรมนี้อย่างยิ่ง กิจกรรมนี้จึงเป็นอัตลักษณ์หนึ่งที่โดดเด่นของชุมชน ส่วนการชมงานช่างและงานหัตถกรรมของชาวบ้าน คือ การชมอูต่อเรือ ซึ่งมีช่างต่อเรือที่เป็นชาวบ้านให้คำแนะนำและนำชมการต่อเรือทุกขั้นตอน ด้านงานศิลปหัตถกรรมมีงานอันเป็นเครื่องใช้ชาวบ้านที่ผลิตจากวัสดุในท้องถิ่นก็มีให้ชมมากมาย สิ่งเหล่านี้ได้รับการฟื้นฟูให้ยังคงสืบต่อในชุมชนอันแสดงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เด่นชัด

จากกิจกรรมบางส่วนอันแสดงให้เห็นสู่ทางการใช้ทุนทางสังคมของชุมชนคลองร้อยสาย เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่กล่าวมาแล้ว นับว่าความสำเร็จของชุมชนนั้นมิได้เกิดขึ้นได้โดยง่าย ชุมชนต้องศึกษาหาความรู้จากองค์ความรู้ต่าง ๆ และศึกษาดูงานจากแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จแล้วนำมาทดลองปฏิบัติใช้โดยการปรับปรุงประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน และความต้องการของนักท่องเที่ยว จากความสำเร็จของชุมชนนี้ ในปัจจุบันชุมชนนี้ได้รับการยกย่องว่า เป็นชุมชนที่จัด “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” ได้สมบูรณ์แบบ

สรุป

บทเรียนของชุมชนคลองร้อยสาย ที่ดำเนินการให้ชุมชนใช้ทุนทางสังคม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประสบความสำเร็จนั้น มาจากความร่วมมือของผู้คนในชุมชนเป็นเบื้องต้น ด้วยการศึกษารเรียนรู้ การได้แบบอย่างจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จ การร่วมมือกับโครงการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในพื้นที่นี้ รวมทั้งการมีผู้นำที่เรียนรู้ และทำงานอย่างเสียสละ นับเป็นหนทางของความสำเร็จในการใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ควรแก่การภาคภูมิใจอย่างยิ่ง ในส่วนของการประยุกต์ใช้เห็นได้ชัดว่า ชุมชนได้ให้ความสนใจต่อดีด ปัจจุบัน และอนาคตของชุมชน ด้วยการนำทุนในอดีตและทุนปัจจุบัน มาจัดการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาต่อยอดไปสู่อนาคต โดยปลูกจิตสำนึกผู้คนในชุมชน ให้เกิดจิตสำนึกต่อชุมชนของตนด้วยการกลับมารักและผูกพันกับบ้านเกิดอย่างเหนียวแน่นจริงจัง เพราะเชื่อว่านี่ คือ พลังของชุมชน องค์ประกอบสำคัญ และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวคลองร้อยสายเชิงสร้างสรรค์ที่ชุมชนนำมาใช้จนประสบความสำเร็จได้นั้น เป็นผลมาจากประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่าย และการถ่ายทอด/ต่อยอด ซึ่งกว่าจะมีความสมบูรณ์ได้ในระดับนี้ต้องใช้เวลาและความอดุสาหะวิริยะเป็นอย่างยิ่ง

วันนี้ชุมชนคลองร้อยสายจึงมีรูปแบบการจัดการประยุกต์ที่แม้ว่าจะเป็นการนำรูปแบบมาจากภายนอก แต่ก็ได้ปรับปรุงรูปแบบขึ้นใหม่เพื่อใช้ให้เหมาะสมกับบริบทชุมชนของคลองร้อยสายโดยเฉพาะ ซึ่งชุมชนได้ตรวจสอบและลงมือปฏิบัติ โดยทดลองใช้เพื่อเป็นการยืนยันถึงการจัดการกระบวนการโมเดลใหม่ ที่เกิดจากชุมชนคลองร้อยสายจริง ๆ จึงเป็นความภาคภูมิใจของชุมชนที่ได้นำทุนทางสังคมมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

- Chaiyachen, J. (2016). *The Application of Social Capital Development Model to Promote Creative Tourism Industry of Klong Roi Sai*. Dissertation, Doctor of Philosophy degree in Department of Development Education, Silpakorn University, Nakhon Prathom. (In Thai)
- Intharamanee, S., Mr. (2016, 6 October). *Interview*.
- Khlong Noi Sub-district Administration Organization, Khlong Noi sub-district, Mueang district, Surat Thani province. (2016, 10December). 1st Knowledge Exchange: The Use of Social Cost of Hundred Canals Community for Tourism Development. *Group Discussion*.
- _____. (2017, 5 January). 2nd Knowledge Exchange: The Use of Social Cost of Hundred Canals Community for Tourism Development. *Group Discussion*.
- _____. (2017, 31 January). 3rd Knowledge Exchange: The Use of Social Cost of Hundred Canals Community for Tourism Development. *Group Discussion*.
- _____. (2019). *Basic necessity information at the sub-district level SuratThani province, 2019*. Retrieved September 9, 2019, from <https://www.klongnoi.go.th/index.php> (In Thai)
- Khunpaksi, S., Mr. (2016, 28 October). *Interview*.
- Na Phatthalung, S., Mr. (2016, 18 October). *Interview*.
- Nantakaset, W., Mr. (2016, 14 October). *Interview*.
- Natecharoen, P., Mr. (2016, 10 October). *Interview*.
- Natecharoen, W., Miss. (2016, 25 October). *Interview*.
- Panich, W. (2005). *Knowledge Management: Actioner Edition* (2nd ed.). Bangkok : Sukkhapabjai. (In Thai)
- Petchkaew, C., et al. (2013). *Economic Base and Social Cost of Chaiya District*. Surat Thani : Surat Thani Rajabhat University. (In Thai)
- Petchkaew, C., Mr. (2016, 5 October). Professor. *Interview*.
- Romrattanaphan, W. (2005). *Social Cost*. Bangkok : Project for Enhancing Learning for Community Happiness. (In Thai)
- Sungraksa, N., et al. (2014). *Research and Development of Creative Tourism Management by Using Temples as Sustainable Learning and Tourism Base of Nakhon Pathom Province*. Research and Development Institution. Silpakorn University, Nakhon Prathom. (In Thai)
- Wasi, P. (2004). *Development Must Depend On Culture* (3rd ed.). Bangkok : Folk Doctor. (In Thai)

ผู้เขียนบทความ

ดร.จिरาพร ไชยเชนทร์

อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

เลขที่ 272 หมู่ที่ 9 ถนนสุราษฎร์-นาสาร ตำบลขุนทะเล

อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี 84100

E-mail : jiraporn.chaiyachen2527@gmail.com